

Є.Ю. СВОБОДА
(Академія адвокатури України)
(Науковий керівник доцент В.І. Бояров)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Ключові слова: *дактилоскопія, дактилоскопічна реєстрація, дактилоскопічний облік, обов'язкова реєстрація.*

Сучасну криміналістику неможливо уявити без дактилоскопії — вчення про відбитки рук та їх використання в боротьбі зі злочинністю. Ще 100 років тому її прихильники довго і наполегливо доводили переваги нового методу наукової ідентифікації. І хоча відбиток пальця для засвідчення різного роду операцій визнавався ще в Ассирії, Вавилоні, Китаї, Японії і навіть Давньому Єгипті, виникненню дактилоскопії ми зобов'язані, перш за все, англійцям. Незалежно один від одного У. Гершель і Г. Фолдс дійшли висновку про можливість дактилоскопічної реєстрації та встановлення злочинців за слідами рук, знайденими на місці події. Ф. Гальтон і Е. Генрі розробили класифікацію візерунків і довели їх індивідуальність та незмінність [1, 81]. Дактилоскопія стала своєрідним символом криміналістики і була взята на озброєння правоохоронними органами багатьох країн світу.

На території Російської Імперії дактилоскопічна реєстрація у 1907 р. була впроваджена у в'язницях, а з 1908 р. розповсюджена у всіх поліцейських управліннях. В Україні система дактилоскопічного обліку була започаткована у січні 1904 р. в м. Києві одним із керівників поліції міста Г.М. Рудим, який справедливо вважається «батьком української дактилоскопії». З 1914 р. у провідних країнах світу дактило-

скопія визнана основним методом реєстрації.

За часів Радянського Союзу обов'язковій дактилоскопічній реєстрації підлягали особи, взяті під варту, а також затримані за підозрою у вчиненні злочину, бродяжництво та жебрацтво. На той час встановити особу злочинця за слідами рук, знайденими на місці події, з використанням картотеки, вдавалося лише в окремих випадках — за умови виявлення та вилучення слідів 8—10 пальців злочинця, який раніше був дактилоскопійований у цьому регіоні.

В Україні дактилоскопіювання населення ґрунтується на Конституції України, ст. 199 КПК України, законах України «Про міліцію», «Про біженців», «Про оперативно-розшукову діяльність», нормативних актах правоохоронних, прикордонних і міграційних служб України, Державного департаменту України з питань виконання покарань.

Згідно з п. 11 ст. 11 Закону України «Про міліцію» працівник міліції має право «проводити дактилоскопію осіб, які затримані за підозрою у вчиненні злочину або за бродяжництво, взяті під варту, звинувачуються у вчиненні злочину, а також осіб, підданих адміністративному арешту» [4]. Також на міліцію покладено обов'язки дактилоскопіювати невпізнані трупи. Згідно зі

ст. 11 Закону України «Про біженців» орган міграційної служби зобов'язаний «проводити дактилоскопію особи, стосовно якої порушено клопотання про надання статусу біженця» [3]. Згідно з відповідними нормативними актами прикордонники зобов'язані дактилоскопіювати мігрантів [7], які нелегально перебувають на території України, а адміністрація слідчих ізоляторів і виправних центрів Державної кримінально-виконавчої служби — осіб, які взяті під варту або відбувають покарання за вчинення злочину.

Необхідність в ідентифікації особи виникає не тільки для встановлення злочинців за їхніми слідами. Техногенні катастрофи, природні катаклізми, військові конфлікти, терористичні акти стають причиною смерті великої кількості людей, що ставить завдання встановлення особи невідомих трупів. І дійсно, «привілеєм» швидкого і точного встановлення особи загиблих у наведених вище випадках користуються тільки особи, які раніше були дактилоскопійовані у зв'язку з їх протиправною діяльністю.

Необхідно пригадати, що універсальні можливості дактилоскопічних методів обліку ще здавна притягували увагу спеціалістів різних сфер діяльності, які не пов'язані зі злочинністю. Наприклад, у Китаї (VII ст.) відбитки пальців використовувалися для засвідчення документів про розірвання шлюбу, в інших країнах підтверджували різні майнові договори та правочини, засвідчували документи.

Варто також зазначити, що ідея запровадження дактилоскопіювання всього населення не нова. В 30-х роках XX століття вона була опублікована німецькими криміналістами Е. Ануштом і А. Гельвігом. У юридичній літературі тих часів пропозиції цих авторів про загальне дактилоскопіювання населення піддані критиці, визнані аморальними і залишилися на папері.

Як відомо, після другої світової війни активним ініціатором тотального дактилоскопіювання населення США був директор ФБР Е. Г'ювер, але і його намагання не були

офіційно підтримані державою і залишилися нездійсненими [6, 40].

На сучасному етапі процес дактилоскопічної реєстрації певних категорій населення в деяких країнах закріплено відповідними законами, які мають загальні риси, але в деяких з них є особливості.

У США, наприклад, відібрання зразків папілярних узорів пальців та долонь рук осіб є обов'язковою умовою при прийнятті на роботу до деяких державних та недержавних установ, зокрема, для попередження статевих злочинів (у персоналу, причетного до роботи з дітьми), обов'язковою така процедура є для представників професій так званого підвищеного ризику: військових, поліції, транспортників, шахтарів та ін.

Процедура отримання політичного притулку в ФРН передбачає обов'язкове відібрання фотографії та відбитків 10-ти пальців у шукачів притулку з метою їх ідентифікації, винятком є лише діти до 14-ти років.

У Франції система дещо інша, там дактилоскопіюють всіх, хто має права водіїв. Зрозуміло, що це основна частина населення.

У Російській Федерації існує досить об'ємний перелік випадків обов'язкової державної дактилоскопічної реєстрації осіб, чия професійна діяльність пов'язана з підвищеним ризиком (служба у збройних силах, органах внутрішніх справ, федеральній службі безпеки, зовнішній розвідці, рятувальники, екіпажі повітряних суден тощо), осіб не здатних за станом здоров'я або віку повідомити свої дані. Внесення в це коло біженців, осіб, які підлягають висланню з країни, та осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, дає змогу зробити висновок, що законодавець вважає цих людей суб'єктами, від яких можна чекати протиправних дій, а також приховування відомостей про їхню особу. Обов'язковій державній дактилоскопічній реєстрації підлягають всі невідомі групи. Крім того, будь-який громадянин Росії має право на добровільну дакти-

лоскопичну реєстрацію за його письмовою заявою.

У Молдові, як і в Російській Федерації, впровадили два види дактилоскопічної реєстрації — обов'язкову і добровільну. Особливістю молдавського законодавства є обов'язкове дактилоскопіювання водіїв транспортних засобів, членів екіпажів повітряних суден, осіб, які виїжджають за межі країни на заробітки.

До процедури дактилоскопії як до виконання громадянського обов'язку ставляться в Ізраїлі, де дактилоскопічному обліку підлягають усі військовозобов'язані, тобто практично все населення країни [2, 20—21].

Необхідність більш широкого застосування дактилоскопічних обліків в Україні диктується низкою факторів. По-перше, це нагальна потреба в міжнародній кооперації правоохоронних органів у боротьбі із тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною міграцією, відмиванням грошей та ін. Слід також враховувати, що останніми роками Україна бере активну участь у миротворчих міжнародних операціях. По-друге, велика кількість невпізнаних трупів під час зростання кількості природних та техногенних катастроф, забезпечення ефективності розшуку безвісти зниклих громадян, особливо неповнолітніх та ін.

Таким чином, необхідність створення єдиної багатofункціональної системи дактилоскопічних обліків в Україні, вирішення питання вдосконалення правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації в Україні, на наш погляд, є очевидною.

Дискусійним сьогодні залишається питання про доцільність дактилоскопічної реєстрації громадян України. Ряд науковців (В.П. Бахін, В.К. Лисиченко, А.В. Іщенко, М.Я. Сегай, А.В. Старушкевич та інші) та практичні працівники правоохоронних органів вважають за необхідне ведення дактилоскопічної реєстрації в Україні.

Нині на черговому доопрацюванні перебувають проекти законів України «Про ідентифікацію особи» та «Про дактилоскопію», які подавалися ще в червні 1999 р. та у вересні 2001 р. [8].

На нашу думку, проблема дактилоскопічної реєстрації населення України на сучасному етапі має декілька аспектів.

Перш за все, це правова проблема, яка виникла за відсутності будь-якого посилення на дану процедуру в КПК України, а також через неухвалення Верховною Радою України Закону «Про дактилоскопічну реєстрацію», що дає підстави для висновку про те, що дактилоскопіювання належить до непроцесуальних дій. Крім того, на нашу думку, цей Закон повинен чітко розмежувати обов'язкові і необов'язкові дії органів, які проводять дактилоскопіювання, а також містити точне трактування таких дій.

Існують твердження, що отримання та використання дактилоскопічної інформації не відповідає Конституції України, порушує права і свободи людини і громадянина. Як правило, при цьому посиляються на ст. 28 Конституції України, де зазначено: «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям», на ст. 29, у якій йдеться про те, що «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом...», на ст. 32, де, зокрема, зазначено: «...Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом...» [5]. Так, окремі особи, які проходять як обвинувачені у кримінальних справах, відмовляються від проведення дактилоскопіювання, вважаючи цю процедуру такою, що принижує їхню гідність, посиляючись на те, що судом ще не доведено, що вони вчинили злочин.

На нашу думку, таке твердження є неправильним. По-перше, стандартна про-

цедура дактилоскопіювання разом із фотографуванням особи, складанням протоколу, допиту та іншими слідчими діями застосовується, як правило, після визначення слідством особи підозрюваною чи пред'явлення обвинувачення, або якщо існує рішення суду про застосування стосовно особи покарання у вигляді адміністративного арешту, що не суперечить ст. 29, 32 Конституції України і відповідає п. 11 ст. 11 Закону України «Про міліцію». По-друге, згідно зі ст. 19 Конституції України «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [5]. Дактилоскопіювання міліцією підоблікових осіб певних категорій передбачене законодавством і не суперечить Конституції України. По-третє, впродовж життя людина стає не на один десяток державних обліків, починаючи з телефонної станції, податкової інспекції й закінчуючи поліклінікою за місцем проживання (інформація в медичній картці містить набагато більше конфіденційних відомостей про людину, ніж дактилокарта). Ніхто серйозно не заперечує проти процедури фотографування на паспорт та обліку в паспортній службі. А облік у військовому комісаріаті, відділах реєстрації актів цивільного стану — це теж, так би мовити, «замах на особисту свободу», але проти цього ніхто не протестує.

Ця проблема має також етичний аспект. Дактилоскопія у свідомості більшості населення асоціюється, перш за все, з ідентифікацією злочинців. Тому звичайна людина мимовільно відчуває себе потенційним підозрюваним, якщо піддається процедурі дактилоскопіювання.

Довгі роки пропагувалася точка зору, що дактилоскопія є утиском людської гідності, а наявність відбитків пальців в обліках органів внутрішніх справ нібито визна-

чає статус громадянина як потенційного злочинця. Такий психологічний аспект став певним гальмом для усвідомлення населенням необхідності розширення категорій осіб, яких необхідно дактилоскопіювати. Цей стереотип слід усувати.

На наш погляд, цілком виправданим буде запровадження обов'язкової дактилоскопічної реєстрації стосовно осіб, чия професійна діяльність пов'язана з підвищеним ризиком чи небезпекою для життя (військовослужбовці, співробітники МВС, СБУ, виконавчої служби та ін.). При цьому слід чітко визначити порядок отримання, зберігання та знищення відповідної дактилоскопічної інформації, а також створити необхідний механізм контролю за такою діяльністю.

Обов'язковій дактилоскопічній реєстрації повинні підлягати також мігранти, особи без громадянства та особи, які шукають в Україні політичного притулку. При визначенні порядку їх реєстрації необхідно враховувати відповідні міжнародні норми.

Добровільна дактилоскопічна реєстрація має бути запроваджена у всіх установах з виконання покарань, які відповідають діючому внутрішньому законодавству України та міжнародним нормам. Зокрема, можливість дактилоскопічної реєстрації слід передбачати (і технічно забезпечувати) для осіб, які бажають скористатися послугами авіаційного транспорту, водіїв, у тому числі тих, що працюють на міжнародних маршрутах чи перевозять небезпечні вантажі, громадян, які влаштовуються на роботу за кордоном, та ін. Так, вже зараз зафіксовані непоодинокі звернення громадян до правоохоронних органів з проханням дактилоскопіювати їх або їхніх близьких з того чи іншого приводу, однак правових підстав для цього поки що не існує.

На нашу думку, саме система загального, обов'язкового дактилоскопіювання населення України могла б бути корисною не лише при розслідуванні злочинів, але й в інших життєвих ситуаціях, наприклад, при:

- організації розшуку безвісти зниклих громадян;

- встановленні осіб невідомих трупів, які раптово померли чи стали жертвою катастрофи або стихійного лиха;
 - встановленні осіб, які раптово захворіли (наприклад, осіб у стані амнезії), або дітей, які не можуть себе назвати;
 - вирішенні юридично значимих питань у цивільно-правових відносинах (наприклад, ідентифікація особи при страхуванні чи спадкуванні) тощо.
- Враховуючи викладене, на наш погляд, прийняття закону «Про державну дактилоскопічну реєстрацію в Україні» — це цивілізоване перспективне вирішення комплексу задач щодо забезпечення, захисту та поновлення порушених прав та свобод громадян України. При цьому у майбутньому законі необхідно передбачити:
- цілі створення та використання системи дактилоскопічних обліків;
 - юридичні підстави постановки осіб на дактилоскопічний облік;
 - коло осіб, які підлягають обов'язковому дактилоскопіюванню;
 - порядок постановки осіб на дактилоскопічний облік;
 - терміни і порядок зберігання дактилоскопічної інформації;
 - коло суб'єктів, які мають право вилучувати інформацію, котра є в системі дактилоскопічних обліків, а також юридичні підстави і порядок звернення з відповідними запитами;
 - юридичні підстави, порядок та випадки зняття осіб з дактилоскопічного обліку, а також знищення (вилучення) дактилоскопічної інформації;
 - порядок прокурорського та судового нагляду за діяльністю органів, уповноважених створювати і використовувати дактилоскопічні обліки;
 - юридичні гарантії забезпечення прав та законних інтересів осіб, які вступають у правовідносини у зв'язку з веденням дактилоскопічних обліків;
 - заходи впливу на посадових осіб, які порушуватимуть встановлений порядок створення і використання дактилоскопічних обліків.

Список літератури:

1. *Бастрыкин А.И.* Знаки руки. Дактилоскопия / А.И. Бастрыкин. — СПб, 2004. — 368 с.
2. *Дзядик Ю.Т.* Процесуальні та практичні питання, що виникають під час дактилоскопіювання підоблікових осіб. Напрями їх вирішення / Ю.Т. Дзядик, А.С. Шевченко // Криміналістичний вісник. — К., 2007. — № 2(8).
3. Закон України «Про біженців» // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 47. — Ст. 250.
4. Закон України «Про міліцію» // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 4. — Ст. 20.
5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141; 2005. — № 2. — Ст. 44.
6. *Лисиченко В.К.* Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України / В.К. Лисиченко // Криміналістичний вісник. — К., 2002. — Вип. 3.
7. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування в органах внутрішніх справ та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення

законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців: Спільний Наказ МВС України і Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 29 липня 2002 р. № 723/435 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 43.

8. Про проекти законів України про ідентифікацію особи і про дактилоскопію: Постанова Верховної ради України від 18 січня 2001 р. № 2222-ІІІ.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены вопросы становления дактилоскопической регистрации, ее современное состояние, проблемы правового регулирования дактилоскопирования подозреваемых лиц, пути совершенствования законодательства Украины.

SUMMARY

The article examines the issues of the fingerprint registration formation, its modern position; the problems of the legal regulation arising in the process of the suspect finger printing; the ways of improving Ukrainian legislation system.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 02.02.2010